

Ekologiyaning buzilishi va iqlim o'zgarishining qishloq xo'jaligiga ta'siri

“TIQXMMI” Milliy tadqiqot universitetining Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar instituti talabasi

Hulkar Isomiddinova Umid qizi

“TIQXMMI” Milliy tadqiqot universitetining Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar instituti talabasi

Abdurahmonova Lazokat Abdivohid qizi

Anatatsiya: Birinchi qarashda ekologiyaning qishloq xo'jaligiga aloqasi yo'qdek tuyiladi va global iqlim shimoliy mamlakatlarda qishloq xo'jaligining rivojlanishiga imkon beradigandek tuyiladi. Biroq, bularning hammasi oddiy emas. Ilgari o'ta sovuq bo'lgan joylarda bug'doy yetishtirish uchun, uning iqlimi shu kungacha qishloq xo'jaligi uchun o'ta qulay bo'lgan joylardagiga o'xshash bo'lishi kerak. Bu yerlarda yuz yillar davomida madaniylashtirilib kelingan o'sha sabzavot va mevalarni yetishtirib bo'lmaydi, chunki qishloq xo'jaligi yuritishning shakllangan an'analari buziladi, shu tufayli ularni yana qayta yo'lga qo'yish murakkablashadi (yoki umuman mumkin bo'lmay qoladi). Qishloq xo'jaligiga iqlimdan tashqari boshqa ekologik tabiiy omillarni ta'sirini ham hisobga olish lozim.

Kalit so'zlar: ekin, havo harorati, sug'oriladigan yer, issiqlik, changlanish, agar imkoniyat, iqlim.

O'zbekiston uchun qishloq xo'jaligi sohasi iqtisodiyotining muhim sektorlaridan biri hisoblanadi. O'zbekistonda qishloq xo'jaligi ko'p jihatdan ob-havo hamda iqlim sharoitlariga bog'liqdir. Bajarilgan tadqiqotlar natijalariga tayangan holda, kutilayotgan iqlim o'zgarishlarining O'zbekiston qishloq xo'jaligi uchun asosiy salbiy oqibatlarini sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

- Ekstremal yuqori havo harorati kuzatiladigan kunlar sonining ortishi;
- Iqlimiy qurg'oqchilikning kuchayishi va qurg'oqchilik takrorlanishining ortishi;
- Jala yomg'irlar hissasining ortishi;
- Qor zahiralari hajmining va barqaror qor qoplami kuzatilgan kunlar sonining qisqarishi;

- Ob-havo rejimining yillararo va mavsumlar ichida o'zgaruvchanligining ortishi;
- Qishloq xo'jaligi ekinlari kasalliklarining va zarargunandalarning rivojlanishi, begona o'tlarning tarqalishi.

Yuqorida qayd etilganlar bilan bir qatorda, qishloq xo'jaligida iqlim o'zgarishining ijobiy samaralari ham namoyon bo'ladi. Ularga vegetatsiya davri davomiyligining ortishi va don ekinlari (bug'doy) hosildorligining ortishi kabilar kiradi.

Qishloq xo'jaligi, O'zbekistonda iqtisodiyot sektorining iqlim o'zgarishiga nisbatan eng nozik qismi bo'lib, uning mamlakat milliy yalpi daromadining shakllanishida muhim o'rin tutishi (YIM ning 17 % i) davom etmoqda. Mazkur sektor O'zbekiston oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashga juda katta hissa qo'shadi. O'zbekiston paxta tolasi yetishtirish bo'yicha dunyoda yetakchilardan biri hisoblanadi va bug'doy bo'yicha yirik ishlab chiqaruvchilar qatoriga kiradi. O'zbekiston Markaziy Osiyo mintaqasida eng asosiy meva va sabzavot yetishtiruvchi hisoblanadi. Ulardan tashqari respublikada kanop va djut ham yetishtiriladi. O'zbekistonda qishloq xo'jaligi ekinlari ekiladigan umumiy maydon 4 mln gektardan ortiqni tashkil etadi. Shundan sug'oriladigan yer maydonlari 87 % ga teng. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyot tarmoqlaridagi iqlimo'zgarishiga nisbatan eng sezuvchani hisoblanadi. Qishloq xo'jaligi siyosatini yuritishning aniq plani bo'lmasa, iqlim o'zgarishi hisobga olingan qishloq aholisining hayoti doimo xavf ostida bo'ladi. Ko'pchilik mamlakatlarda, shu jumladan O'zbekistonda ham iqlim o'zgarishi bilan bog'liq bo'lga xatarlar ayniqsa ko'proqdir, chunki qishloq aholisining katta qismi to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita qishloq xo'jaligi bilan bog'liqdir.

Shunday qilib, qishloq xo'jaligini samarali boshqarish iqlim o'zgarishi bilan bog'liq holda ro'y berishi mumkin bo'lgan xatarlarni ma'lum darajada yumshatish vositasi bo'lib xizmat qiladi. Qishloq xo'jaligi texnologiyalarini yaxshilash (masalan, sug'orish tizimlari, yuqori sifatli urug'lardan foydalanish, energiyadan foydalanish imkoniyati), yer resurslaridan foydalanishning barqaror usullarini qo'llash, fermerlarning moliyaviy holatini mustahkamlash yoki ularni sug'urtalash va boshqalar qishloq xo'jaligining iqlim o'zgarishiga moslashishining muhim omillaridan hisoblanadi.

Iqlim o'zgarishlarning O'zbekistonning uchta agroekologik zonalarini va beshta asosiy daryolar havzalaridagi qishloq xo'jaligiga ta'siri prognozlari shu soha uchun o'ta muhim bo'lgan harorat o'zgarishlari va yog'inlarning taqsimlanish rejimi ma'lumotlariga tayanadi. Hisoblashlar natijalariga ko'ra, hosildorlikning kamayishi quyidagicha kutilmoqda:

- paxta tolasi – 2030 yilga kelib 4-5 %, 2050 yilga kelib esa 6-10 %;
- kuzgi bug'doy – 2030 yilda 7-9 %, 2050 yilda 14-17 %;
- beda – 2030 yilda 6-7 % va 2050 yilda 9-15 %;
- bog'larda – mos ravishda 6-8 % va 10-17 %.

Iqlim o'zgarishi meva va sabzavotlar ishlab chiqarishga ham ta'sir etadi. Donakli mevalar, ayniqsa, olcha va gilosning pishib yetilishi uchun salqin haroratli kunlar kerak bo'ladi. Ketma-ket bir necha kun issiq bo'lishi changlanishga, mevaning yetilishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi va natijada hosildorlik ancha kamayadi. Favqulodda qorasovuqlar ham juda katta ziyon keltirishi mumkin. Masalan 2012 yildagi kechikkan qorasovuq AQSH ning Michigan shtatida olchanning 90 % hosilini nobud qildi. Mo'tadil va ancha sovuq mintaqalarda joylashgan Rossiya va Kanada kabi mamlakatlar yana bir muammoga duch kelishlari mumkin: o'rmon va qishloq xo'jaliklari o'rtasidagi raqobatning o'sishi. Iqlim o'zgarishi tufayli hozirgi kunda o'rmonlar bilan qoplangan joylarda yangi yerlarni o'zlashtirish suratlari ortadi. Buning natijasida o'rmonlarni kesish suratlari ham ortadi. Hatto qishloq xo'jaligi ekstremal holatga yaqin hududlarda (qishloq xo'jaligining eng chekka shimoli) ham 1 ga qishloq xo'jaligi ekinlari bilan band bo'lgan yerlarning mahsuldorligi, baribir, 1 ga o'rmonga nisbatan kattadir. Shuning uchun yangi yerlarni qishloq xo'jaligi maqsadlarida o'zlashtirishni o'ylab, reja asosida amalga oshirish lozim.

Shunday qilib, iqlim o'zgarishi qishloq xo'jaligi uchun, hatto shimoliy mamlakatlarda ham, faqat ijobiy natijalar bera olmaydi. U yerlarda biz siz bilan birga yaqin kelajakda o'z dalarimizda ananas yetishtira olmaymiz. Shuning uchun katta yo'qotishlarning oldini olish maqsadida qishloq xo'jaligidagi o'zgarishlarni o'ta sinchkovlik va diqqat bilan rejalashtirish lozim. Bunda, agar imkoniyat bo'lsa, iqlim ilishidan biror manfaat ko'rishga ham harakat qilish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Климатическая шкатулка: Пособие для школьников по теме «Изменение климата» / В. Бердин, Е. Грачёва, Ю. Добролюбова и др. – М.: Программа развития ООН, 2018. – 254 с.
2. Рафиков В.А. Научные основы эколого-географического прогнозирования геосистем. Институт сейсмологии АН РУз. 2014. - С. 17-28.
3. Рафиков В.А., Рафиков Н.А. Оценка антропогенных изменений климата в связи с влиянием на природу Земли. «Проблемы сейсмологии в Узбекистане». Сб. Институт сейсмологии АН РУз. 2005. - С. 291-301.
4. Рафиков А.А., Аманбаева З.А. Геоэкологические проблемы предгорных и горных долин Узбекистана и пути их решения. «Геоэкология и геоэкологические проблемы горных и межгорных систем». Мат-лы международной конференции, 26-28 март, 2001. - С.23-24.
5. Iqlimiy sandiqcha. O'zbekiston: «Iqlim o'zgarishi» mavzusi bo'yicha maktab o'quvchilari uchun qo'llanma / V.Berdin, E.Grachyova, Yu.Dobrolyubovava, M. Tillaboyeva, U.Alimuxammedova, M.Andreychuk va boshq. – T.: BMT Taraqqiyot Dasturi, 2019. - 300 b.